

Józef Umiński, *Episkopat polski z pierwszej połowy XX wieku*, opr. wyd. Sylwia Grochowina, Jan Sziling, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2016, ss. 146.

Wiek XX polskiej historii obfitował w niezwykle ważne wydarzenia. Odradzająca się po 123 latach zaborów państwowość, a następnie kształtowanie rzeczywistości okresu XX-lecia międzywojennego, wydarzenia II wojny światowej i pierwsze lata komunistycznej rzeczywistości, stanowią jeden z najbardziej dynamicznych okresów w dziejach narodu polskiego. Niezwykle ważną rolę we wszystkich tych wydarzeniach odgrywał Kościół katolicki, w tym także jego hierarchowie. Obserwatorem i uczestnikiem dziejów tego czasu był również ks. Józef Umiński, jeden z najbardziej znanych polskich badaczy historii Kościoła katolickiego do lat 50-tych XX wieku. Przed swoją śmiercią, która nastąpiła 1 maja 1954 roku, zdążył on 11 lipca 1951 roku zakończyć pracę nad tekstem *Episkopat polski z pierwszej połowy XX wieku*. Prawo do jego publikacji scedował na Towarzystwo Naukowe w Toruniu z zastrzeżeniem, że może to nastąpić nie wcześniej niż 50 lat po zakończeniu spisywania tekstu, czyli w roku 1991. Od tego czasu minęło kolejne 25 lat, a tekst doczekał się opracowania dopiero w roku 2016 za sprawą pracowników Wydziału Historii UMK w Toruniu: dr hab. Sylwii Grochowiny i prof. dra hab. Jana Szilinga. Zaznaczyć przy tym należy, że praca ks. Umińskiego ukazała się jako tekst źródłowy i sensu stricto należy ją zaklasyfikować jako źródło o charakterze memuarystycznym. Autor tekstu źródłowego sam wskazał na fakt, że nie jest to praca naukowa, lecz traktować ją należy jako osobiste uwagi co do członków Episkopatu polskiego: „[...] Rzeczy tu zawarte podaję wyłącznie z pamięci, bez jakichkolwiek znajdujących się w tej chwili pod ręką danych pisemnych lub drukowanych, i według tego, jak mi się w umyśle na podstawie zdobytych różnymi drogami dawniej wiadomości (niekiedy nawet zwykłych plotek, bo i to ma swoje znaczenie) w ciągu lat kilku czy kilkadziesiątu zarysowały [...]” (s. 1).

Opracowanie źródłowe rozpoczyna się od wstępu, w którym Redaktorzy przybliżają czytelnikowi postać ks. Umińskiego poprzez przedstawienie jego krótkiego rysu biograficznego oraz zaprezentowanie podejmowanych przez niego kierunków badań dotyczących dziejów Kościoła katolickiego. Następnie Wydawcy opracowania charakteryzują w sposób szczegółowy stan maszynopisu, jego konstrukcję metodologiczną, załączniki stanowiące przypisy własne Autora tekstu źródłowego oraz oświadczenie jego woli co do publikacji pracy. Drugą część publikacji stanowi właściwy tekst pracy ks. Umińskiego. Całość treści została

zaprezentowana przez Wydawców zgodnie z wytycznymi, na jakie wskazał w swoim projekcie instrukcji wydawniczej dla źródeł XIX i początku XX wieku Ireneusz Ihnatowicz (Ihnatowicz 1962, 99-124). Zaznaczyć przy tym należy, że tekst źródłowy został jednak zaprezentowany w zapisie oryginalnym, bez translacji na współczesną formę języka polskiego, co w tym przypadku jest walorem tego opracowania (Ihnatowicz 1961, 164; Kulecka 2002, 204)¹. W tekście źródłowym w pierwszej kolejności zaprezentowane zostały przez ks. J. Umińskiego postaci hierarchów obrządku łacińskiego, w drugiej biskupów obrządków wschodnich, a w trzeciej nuncjuszów apostolskich oraz ich audytorów. Z kolei w pierwszej części ks. Umiński podzielił biskupów na cztery kategorie: bardzo dobrzy czyli znakomici (*eminentes*), dobrzy (*boni*), przeciętni (*sufficientes*) i niedostateczni albo zerowi (*insufficientes*). W kategorii *eminentes* Autor opisał sylwetki tylko 4 dostojników kościelnych, w kategorii *boni* 16 hierarchów, jako *sufficientes* określił aż 36 członków Episkopatu polskiego, a do kategorii *insufficientes* zaliczył 4 osoby. Natomiast nie podał nazwisk 2 hierarchów, których uznał za *omnino indigni* (całkowicie niegodnych). Autor tekstu źródłowego zaznaczył, że pominął świadomie biskupów sufraganów za wyjątkiem jednego, który mógł odegrać większą rolę w Episkopacie, choć niestety do tego nie doszło. W drugiej części ks. J. Umiński scharakteryzował sylwetki 6 biskupów obrządków wschodnich. Trzecią część tekstu źródłowego stanowi prezentacja postaci 4 nuncjuszy apostolskich w Warszawie, nuncjusza apostolskiego w Berlinie oraz 3 audytorów nuncjatury apostolskiej w Warszawie.

Tekst źródłowy nie stanowi przedmiotu niniejszej recenzji, jednak warto poczynić w tym miejscu kilka uwag. Pamiętnikarski charakter pracy ks. Umińskiego praktycznie wyklucza jakąkolwiek polemikę co do charakterystyki prezentowanych w niej postaci. Jednak z całą pewnością do sądów i opinii formułowanych przez Autora należy się odnieść z dużą rezerwą. Niekiedy posiadają one zabarwienie bardzo emocjonalne, przesadnie surowe i wydawać się mogą nawet niesprawiedliwe. Przynajmniej w kilku przypadkach można wykazać, że Autor w swoich ocenach pomylił się, czego dowodem mogą być postacie ks. kard. Augusta Hlonda czy ks. kard. Stefana Wyszyńskiego. Ks. Umiński określił tych hierarchów tylko jako „biskupów przeciętnych”. W obecnym czasie w całej pełni ukazuje się nadzwyczajność ich posługi biskupiej oraz podejmowanych przez nich działań dla dobra Kościoła i Polski. Nikt zaś z rzetelnych badaczy okresu, w którym przyszło działać wspomnianym hierarchom, nie kwestionuje ich zasług i wyjątkowej roli, jaką odegrali w historii Polski. W tym kontekście ważny jest jednak fakt, że Wydawcy pracy ks. Umińskiego nie podejmują próby konfrontowania się z ocenami Autora, a wskazują jedynie na intencje, jakimi prawdopodobnie się kierował, a które określili jako głęboko moralizatorskie. Docenić należy w całej pełni wkład pracy Wydawców w rzetelne opracowanie przypisów rzeczowych. Sam Autor tekstu źródłowego zamieścił łącznie tylko 10 przypisów odautorskich. Przy edycji źródłowej Wydawcy uznali konieczność odniesienia się aż do 295 przypisów rzeczowych. Odnaleźć w nich można zarówno noty biograficzne poszczególnych biskupów, jak i osób wymienionych w tekście źródłowym, a także wyjaśnienie nieużywanej już w czasach obecnych terminologii czy informacje dotyczące funkcji, urzędów, organizacji społecznych i religijnych. Cała część opracowania zawierająca przypisy rzeczowe stanowi dobrze zrealizowany wymóg metodologiczny stawiany tego typu opracowaniom źródłowym. Bez wątplenia podnosi to walory poznawcze pracy. Można by sformułować pewną uwagę dotyczącą sfery opracowywanych biogramów. Wydawcy bowiem nie korzystali ze szczegółowych opracowań biograficznych dotyczących poszczególnych hierarchów kościelnych. Wskazali jednak, że przy opracowaniu not biograficznych odnosili się przede wszystkim do opracowań słownikowych i encyklopedycznych. Wydaje się to być zabiegiem uzasadnionym, choć odniesienie się do bardziej szczegółowych opracowań biograficznych z pewnością pozwoliłoby uniknąć drobnych nieścisłości². Pomimo to jednak zdaje się, że zamieszczona w czwartej części opracowania nota bibliograficzna, zawiera najistotniejsze publikacje wymagane dla opracowania tekstu źródłowego

¹ W tym zakresie warto zasygnalizować, że I. Ihnatowicz był zwolennikiem oddawania tekstów z okresu XIX i początków XX wieku przy pomocy współczesnych znaków, z zachowaniem obowiązującej obecnie ortografii i interpunkcji.

² Wydawcy podają na przykład, że August Hlond „[...] w 1893 roku jako uczeń szkoły salezjańskiej został wysłany do Włoch w celu kontynuowania nauki [...]” (s. 79). Nie mógł on być w tym czasie uczniem szkoły salezjańskiej, gdyż przed rokiem 1898 nie funkcjonowała na ziemiach polskich żadna szkoła salezjańska.

ks. Umińskiego. Całość pracy wieńczy 22-stronicowy zbiór fotografii ilustrujący Episkopat i poszczególnych hierarchów Kościoła katolickiego w Polsce.

W obecnym czasie można odnaleźć już wiele prac poświęconych najnowszej historii Kościoła katolickiego w Polsce. Wśród nich znajdują się również i takie, które poruszają wątki związane z rolą Episkopatu polskiego w XIX i początkach XX stulecia. Istnieją publikacje, które ukazują całość kontekstu historycznego i rolę Kościoła w odzyskaniu niepodległości oraz w podczas trudnych doświadczeń Narodu w okresie okupacji. Dość pokaźnie prezentuje się też dorobek biografistyki w zakresie prezentowania postaci poszczególnych hierarchów. Trudno jest natomiast odnaleźć prace, które ukazywałyby dostojników kościelnych nie tylko w świetle faktografii, lecz przede wszystkim jako ludzi, którzy oprócz piastowanych przez siebie funkcji i pełnionych we wspólnocie Kościoła zadań posiadali swoje cnoty, jak i wady. W tym kontekście edycja źródłowa tekstu ks. Umińskiego jawi się jako niezwykle interesujące opracowanie w zakresie historii obyczajowości. Warte jest ono uwagi nie tylko ze względu na jego walory historyczne, ale również jako dzieło, które potwierdza maksymę *Historia vitae magistra est*, ku przestrodze dla tych wszystkich, którzy służbę w Kościele traktowaliby wyłącznie jako drogę realizacji własnych, nie zawsze godziwych, aspiracji i ku zbudowaniu tych, którzy, obserwując postawy niewłaściwe, zachowują godność służby Bożej. Lekturę pracy ks. Umińskiego polecić należy przede wszystkim historykom, którzy zajmują się badaniem dziejów Kościoła XIX i XX wieku.

BIBLIOGRAFIA:

- Ihnatowicz, Ireneusz. 1962. Projekt instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku. *Studia Źródłoznawcze*, 7, 99-124.
- Ihnatowicz, Ireneusz. 1961. W sprawie zasad publikacji źródeł historycznych z XIX i XX wieku. *Przegląd Historyczny*, 52/1, 164-172.
- Kulecka, Alicja. 2002. W poszukiwaniu modelu wydawnictw źródłowych XIX-XX wieku. *Studia Źródłoznawcze*, 40, 201-213.

Ks. Jacek Brakowski SDB
<http://doi.org/10.21852/sem.2017.2.20>